

Ali lahko apatija in požrešnost razložita sodobnost?

Aljoša Kravanja

Naj nemudoma priznam, da dvomim v razlagalno moč pojmov apatije in požrešnosti. V vsakdanji in publicistični rabi besedi pomenita psihopatološki lastnosti, ki naj bi pojasnili nekatere družbene in politične pojave. Upad volilne udeležbe na primer – nedvomno pereč problem sodobnih evropskih demokracij – naj bi bil posledica apatije državljanov, ki so se odrekli spremljanju in sodelovanju v političnih razpravah. Ta razlaga pa se že po krajšem premisleku izkaže za problematično. Prvič, apatija je – če vzamemo besedo zares – skrajno psihološko stanje, v katerem se človek odvrne od sveta in skrbi zase ter za svoje bližnje. Ali res hočemo trditi, da je to stanje razširjeno vse do te mere, da lahko vpliva na volilno udeležbo celih narodov? Seveda ne, boste odvrnili: v tem kontekstu moramo razumeti apatijo dosti ožje, kot nezanimanje za politiko, kot odvrnitev od političnega sveta. Ampak to nezanimanje je še vedno psihološkega značaja. Po tej razlagi se ljudje ne udeležujejo političnega življenja zaradi nekaterih svojih psiholoških lastnosti in drž (brezbrižnosti, okorelega občutka za skupnost, ujetosti v zasebna združenja družine, prijateljev in sodelavcev). Politična apatija je psihološki fenomen, nam pravijo sodobni moralisti, s katerim lahko uspešno pojasnimo politične pojave, kot so upad volilne udeležbe, nizka participacija v javnih razpravah, nezaupanje v politične institucije itd.

Sam mislim, da tudi takšno pojasnilo ne more vzdržati resnega premisleka. Upad aktivne udeležbe v političnih procesih je bolj verjetno posledica profesionalizacije in birokratizacije politike. Če hoče državljan pričeti politično akcijo, od katere si lahko obeta širši odmev in relevantne učinke, bo moral delovati ne le na samem prizorišču javnosti – na samem lastnem kraju politike –, temveč tudi znotraj strankarskih in medijskih struktur. Primer trboveljskega Ekokroga nam nazorno pokaže, da se brez močnega strankarskega ali medijskega zaledja ne more pojaviti v javnosti še tako upravičena in zagrizena iniciativa. Protesti in manifestacije na javnih prostorih in opozarjanja na sistematično onesnaževanje Zasavja v obrobni medijih ne bodo dosegli pravega učinka, dokler jih ne bo okrepila podpora parlamentarnih strank in večjih medijskih hiš. Čemu naj torej pripišemo splošno odvrnitev od političnega življenja: profesionalizaciji in birokratizaciji politike, ki zapira javnost v težko prebojen krog, ali psihološki lastnosti »politične apatije«, ki naj bi okužila milijone Evropejcev?

Ugovarjate lahko, da je splošna politična apatičnost tudi del mojega opisa. Če bi ljudje ne bili

tako brezbrižni do skupnih zadev, bi se nemudoma odzvali tudi ob najmanjši omembi zastupljanja Zasavja. Zganili bi se lahko sami od sebe in aktivno podprli Zasavčane, pa četudi tega ne bi storili tudi mediji in opozicijske parlamentarne stranke – torej smo nedvomno apatični. Ampak kako bi se lahko sploh odzvali? Ali obstajajo kanali političnega delovanja in vplivanja, ki bi omogočali državljanom relevanten javen nastop ali vsaj izrekanje podpore? Skorajda edini vzpostavljen in preizkušen kanal političnih iniciativ je vplivanje preko strankarskih struktur. Relevanten boj proti politični neudeležbi zato ni »državljska vzgoja«, izvajanje projektov višanja državljske zavesti in publicističnega moraliziranja, saj apatije – psihološkega stanja, ki naj bi ga te dejavnosti odpravljale – najverjetneje sploh ni. Namesto teh poskusov, ki so po mojem mnenju obsojeni na neuspeh, moramo javnosti odpreti zlasti strankarske strukture. Poslanske skupine in strankarska vodstva – dva nivoja političnih strank, ki sta najbližje centrom političnega odločanja – bi morali zakonsko odpreti neposrednim pobudam državljanov. Nanje ne bi smeli vplivati le interni strankarski pritiski, ki skorajda

onemogočijo vsako neprofesionalno in nestran-karsko politično aktivnost. Očitno je to le eden izmed možnih predlogov.

Mislím, da lahko s podobno argumentacijo analiziramo tudi drug pojem, »požrešnost«. Od finančnega zloma pred dobrima dvema letoma je zopet postalo modno – po dolgih desetletjih slavljenja podjetniškega duha – opozarjati na brezmejno pogoltnost kapitalizma, na njegov pohlep in »povampirjenost«. A ne smemo pozabiti, da so to le zelo pretirane prisprodebe. Ne sme nas presenetiti, da Bernie Madoff, največji poznani finančni goljuf, vendarle nima nobene osebnostne lastnosti, ki bi jo lahko primerjali s požrešnostjo in pohlepom. Novinarji so vzneseno poročali, da je Madoff »globoko protislovna« in »skrivnostna osebnost«, ki je svoje dopoldneve posvečala špekulacijam in goljufijam, večere pa dobrotelosti in podpori Demokratov. Med tema dejavnostma pa obstaja protislovje le tedaj, ko verjamemo, da jima morata nujno ustrezati dve psihološki kvaliteti, »požrešnost« in »dobrohotnost«. Ta hipoteza seveda ni nujna. Prav lahko si zamislímo, da so Madoff in njegovi kolegi – posebej tisti na zakoniti strani borznih špekulacij – videli v svojem delu priložnost za samouresničitev, napredovanje kariere in udejanjenje lastnih sposobnosti, in ne toliko sredstvo za brezmejno bogatenje. Težko je priznati, a če bi morali požrešnost pripisati nekemu v zadevi Madoff, bi jo najverjetneje prisodili prav žrtvam njegove goljufije (Ponzijeve sheme namreč obljublajo investitorju takojšen dobiček brez najmanjšega truda ali tveganja; njihovo organiziranje po drugi strani zahteva preračunljivost, zvižanost in, kot smo videli, maksimalno tveganje). Ali to pomeni, da je Madoff nedolžen? Seveda ne. Problem pretirane psihologizacije je natanko v tem, da krivdo in odgovornost pogojuje s prisotnostjo nekaterih psiholoških lastnosti. Le tedaj, ko družbene in politične procese ocenjujemo brez psiholoških pričakovanj o njihovih akterjih, lahko presojava izključno o *legalnosti* in *učinkih* njihovih dejanj. Madoff in njegovi kolegi so odgovorni kljub temu, da med njihovimi psihološkimi lastnostmi ne najdemo pohlepa in požrešnosti. Moralistično pričakovanje, da je najhujše finančne malverzacije *moralna* povzročiti pokvarjenost njihovih akterjev, nas lahko nasprotno zavede v prepričanje, da so brez te (psihološke, moralne) pokvarjenosti nujno tudi

nedolžni, ter da so kvečjemu izvrševali to, kar jim je omogočal sistem. In če se vrnemo k prvemu primeru: tudi splošna politična nedejavnost ni nič manj zaskrblijujoča, če je ne povzroča globlja psihološka ali eksistencialna apatija.

Očitno je, da imata pojma apatije in požrešnosti normativno, celo moralistično ost. Manj očitno pa je, da sta oba uperjena v jedro sodobnega liberalizma. Oba koncepta nas opozarjata, da se je nek element liberalnih nauk sprevrgel v moralno in družbeno nedopustno obliko: z besedo »apatija« opisujemo svobodo pred politiko, ki se je sprevrgla v politično brezbržnost; »požrešnost« označuje načelo zasledovanja lastnih interesov, ki se je sprevrglo v zavzemanje za profit na škodo drugih ljudi. Ti kritiki sta v resnici komplementarni: *ker* smo se odvrnili od političnega življenja skupnosti, smo padli v golo kopičenje materialnih dobrin in zasledovanje svojih egoističnih interesov. Kdor je politično apatičen, je nujno tudi ekonomsko požrešen; in navsezadnje: ekonomsko požrešnost nekaterih dovoljuje natanko politična apatičnost drugih (»tihe večine«). Ne mislim zanikati moči ali pravilnosti tega sklepa. Rad bi opozoril le na dve nevarnosti, ki ju odpira takšno razmišljanje. Prvič, če v imenu kritike požrešnosti in apatije poskušamo zamejiti dve temeljni liberalni dogmi, zasledovanje lastnih interesov in svobodo pred politiko, moramo paziti, da ne bomo posegli tudi v tretjo: v toleranco. Opozarjanje na pohlep in apatijo namreč pogosto spremlja tudi kritika *permisivnosti*, kot nasprotniki liberalizma običajno imenujejo strpnost. Če namreč menimo, da lahko od drugih ljudi upravičeno pričakujemo, da se bodo v sferi politike ravnali načela dejavne odzivnosti ter da bodo v sferi ekonomije upoštevali tudi upravičene interese drugih, potem lahko hitro sklenemo, da se bodo morali tudi v drugih sferah – v zasebnem življenju, v zasebnih mnenjih ali v religiji – držati principov morale ali resnice. Če hočemo omejiti pretirano pridobitništvo (ali požrešnost) in skrajno potrošniško držo (ali apatičnost), moramo naši kritiki določiti jasne meje. Le tako se lahko izognemo očitku liberalcev, po katerem je še tako moralno evidentno omejevanje svoboščin *slippery slope*, ki na koncu vodi v nadzorovanje vseh vidikov človeškega življenja. In drugič: obdržati moramo v mislih, da sta požrešnost in apatija prisprodebi. Razmišljanje in

kritika političnih problemov sedanosti ne sme meriti na psihološke značilnosti ljudi, ki jih domnevamo v ozadju političnih in družbenih procesov. Če namreč vzamemo to prisodobo zares,

tvegamo, da se nam bodo brez teh psiholoških značilnosti – ali, recimo odkrito: brez teh *grehov* – kritične poteze sodobnosti zazdele manj neprijetne. •

Pomagajte reviji **RAZPOTJA**,
da zaživi
z donacijo,
s sponzorstvom
ali z oglasom v njej.

revijadhg@yahoo.com
www.dhg.si